

Putnik Tivadar útja az internálótáborból a zöldhatárig

A titokzatos forradalmár

Miklós Péter

Az 1956-os forradalom és szabadságharc előkészítésében nagy szerepük volt a fiataloknak. Közülük is kiemelkedett a szegedi egyetem hallgatóinak köre, akik 1956. október 16-án tartott diákgyűlésükön döntöttek az első autonóm és önszerveződő – későbbi forradalmi – csoport, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) létrehozásáról, amelynek alakuló és programalkotó nagygyűlésére négy nappal később került sor a szegedi bölcsészar Auditorium Maximumában. Ezt követően a MEFESZ küldöttei járták körbe a magyarországi felsőoktatási intézményeket, csatlakozásra biztatva a diákokat. Így jutottak el a Műegyetemre, amelynek gyűlése és tüntetése aztán a forradalom október 23-i kirobbanásához vezetett.

A MEFESZ szegedi létrejöttének egyik titokzatos alakja *Putnik Tivadar*. S hogy miért titokzatos? Mert korábban nem volt aktív egyetemi közéleti szereplő, mert a későbbi MEFESZ-tagok alig emlékeztek rá (még az eseményről főnmaradt fényképen sem tudta sokáig azonosítani senki), s mert a forradalom leverését követő megtorlások idején csak a neve került elő a valamásokban – ő maga azonban nem. Annak el-

lenére, hogy a MEFESZ első gyűlésén ő volt az első, aki – mind a nyomozati anyagok, mind a szemtanúk visszaemlékezései szerint – követelte a szovjet csapatok távozását. Ezzel pedig átlépte a Rubicont, a diákgyűlés egyre inkább politikai – sőt forradalmi – gyűléssé változott.

A titokzatos Putnik Tivadar nem sokkal a rendszerváltozás után, 1991. október 21-én a budapesti Kárrendezési Hivatalhoz fordult az alábbi levéllel, amelyben életének fontos mozzanatait foglalja össze – ötvenhatos szerepvállalására is kitérve –, s amelyet az alábbiakban szó szerint idézek:

„Alulírott Putnik Tivadar (jelenleg Jugoszláviában a Teodor személynevet használom a Tivadar helyett) hosszú várakozás után végre remélhetek valami kárpótlást, sajnos az ügyintézés nagyon nehezen ment, mert csak nagyon kevés ügyiratot tudtam beszerezni. Leírom itt: engem, édesapámat – aki mint volt tulajdonos szerepel ezen ügyben – és két nagyszülőmet a Rákosi-féle időben 1950. június 23-án hajnal előtt sok más sorstársammal (és persze másokat később is) szülőfalumból, Újszentivánról elintereltak a Szolnok megyei Tiszszentimrére, ahol súlyos rabszolgasorban sányoltunk 40 (negyven) hónapig. Hasonlóan az auschwitzi és más náci táborok foglyaihoz. Onnan való kiszabadulásunk után Szegedre jöttünk, és itt húzódtunk

meg, én magam például az elinternáláskor ki-nevezett egyetemi tanársegéd voltam az egyetemen, 1953 novemberétől pedig napszámos, segédmunkás, fűtő és hasonló. 1956-ban visszavertek az egyetemre (csak mint egy hallgatót), és ott azután részt vettem a szabadságharc megmozdulásaiban, amiért azután újból menekülni kellett a halál elől. Édesapámmal, feleségemmel és gyermekeinkkel megszöktünk Jugoszláviába, ahol apám meghalt, én meg még most is élek. Annak reményében, hogy a sok hosszú szenvedés és hanyatttás után valami kárpótlást kapok maradok tisztelettel: Putnik Tivadar”

Ugyan a fentebb olvasható rövid életrajz nem mentes a csúsztatásoktól és túlzásoktól – hiszen az internálótáborok minden embertelenségük és kegyetlenségük ellenére sem voltak haláltörök, mint a náci megsemmisítőlagerek, s Putnik sem volt soha tanársegéd a szegedi egyetemen –, mégis jól mutatja írójának multszemléletét és az államszocialista kori politikai rendszerrel alkotott véleményét.

Putnik Tivadar 1929. június 16-án született a Szeged melletti, szerb határ menti Újszentiván-

non. Keresztnéve a hivatalos iratokban egyébként Teodor és Tódor alakban is előfordul, a családban Toskó volt a beceneve. A Putnik család szerb nemzetiségű, ortodox vallású újszentiváni nemzetség, amely társadalmi rétegét és anyagi viszonyait tekintve a szegény- és középparaszti réteg határára helyezkedett el. Ez magyarázhatja azt, hogy a család, *Putnik Radoszláv* 1945-ben még a szociális feszültségeket megoldó és a társadalmi igazságtalanságokat főlázoló programmal kampányoló – valójában azonban a megszálló szovjet érdekeket kiszolgáló és a diktatúrát kiépítő politikai főtámasz – Magyar Kommunista Pártba lépett be, ugyanakkor öt évvel később már – mint „birtokos

paraszt” – a kulákklián és az internálódók névsorában szerepelt.

Putnik Tivadar 1949 novemberében a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának orosz nyelv és irodalom szakára iratkozott be. Azonban mindössze két félévet tanulhatott az egyetemen, 1950. június 23-án ugyanis családjával együtt kitelepítették. Mint „kulákokat” a Szolnok megyei Tiszszentimrére in-

ternálták őket, ahonnan csak 1953-ban térhetek vissza Újszentivánra. Így egyetemi első évét csak 1953. október 7-én zárta le a bölcsészkar tanulmányi osztálya.

A család internálására azért került sor, mert politikailag megbízhatatlannak, gazdaságilag pedig veszélyesnek tartották őket. A több száz kilométeres jugoszláv–magyar határsávból ebben az időszakban több ezer embert telepítettek ki. Putnik Tivadarek kitelepítésében szerepet játszott szerb származásuk is (különösen, hogy bátyja, *Szever* már 1947-ben a délszláv államba költözött), hiszen Jugoszlávia és Magyarország (illetve az egész szovjet befolyás alatt álló közép- és kelet-európai blokk) viszonya 1948-tól – elsősorban a különböző szocializmusfogalmak és a társadalmi tulajdonról vallott eltérő nézetek miatt – nagyon feszült volt, s az enyhülés csak az 1950-es évek közepén indult meg.

A kitelepített Putnik Tivadar Tiszszentimrén 1952. november 2-án megnősült. Miután családjával visszatért Szegedre, és több helyen dolgozott – gondokként, fűtőként –, 1956. szeptember 3-án ismét beiratkozott a szegedi egyetemre, ezúttal azonban magyar–orosz szakra.

A huszonhét éves Putnik Tivadar tehát a forradalom előestéjén, 1956 októberében szegedi bölcsészahallgató volt. Akkoriban nem pusztán a fiatalok és az értelmiségiek – a polgári gondolkodásúaktól a baloldaliakig –, de valamennyi társadalmi réteg elégedetlen volt a főnálló politikai rendszerrel, *Rákosi Mátyás* kommunista diktatúrájával. A földjétől, tulajdonától és tradicionális termelési módjától erőszakkal megfosztott földműves népesség és a rossz élet- és munkakörülmények között dolgozni kénytelen ipari munkásság egyaránt elítélte a terrort és a féltrelet a mindennapok részévé tevő diktatúrát.

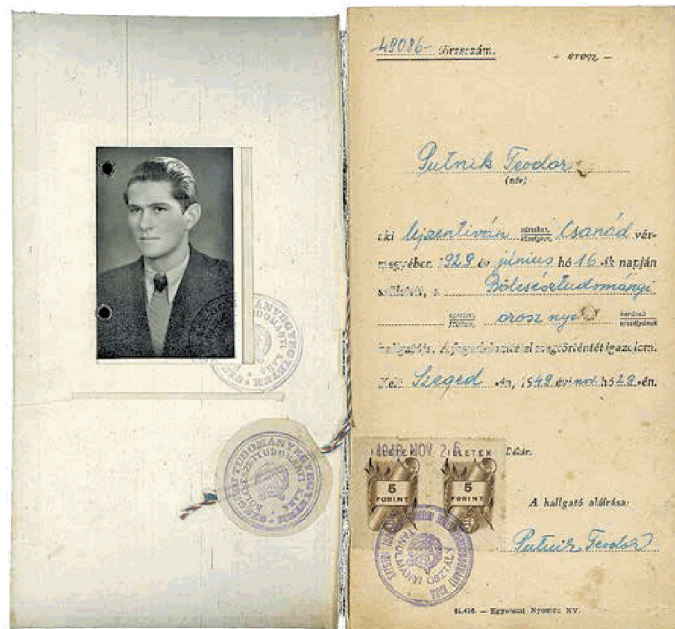
A MEFESZ 1956. október 16-i létrejöttére – s Putnik Tivadarnak az abban való szerepvállalására – a következőképpen emlékezett *Kiss Tamás*, a szövetség egykori titkára, aki ötvenhatos szerepvállalásáért három évet töltött börtönben. „Afféle

levezető elnökként megadtam a szót mindenkinek. Egyszer csak föláll egy Putnik Tivadar nevű, nálunk három-négy évvel idősebb egyetemista, akit akkor, 56 őszén vettek vissza az egyetemre, előtte politikai okból rúgták ki a bölcsészkarról, a

szerb származása, tehát a jugoszláv kapcsolat miatt. Elkezdte mondani: »Ha követelitek ezeket a tanulmányi és szociális dolgokat, akkor követeljük Rákosi megbüntetését. Nagy Imre kormányra kerülését!» – és föl sorolt négy, öt, hat politikai követelést. Először döbönt csend lett, majd hurrázás. Akkor megeredtek a nyelvek, egymás szavába vágva – nem győztem a szót megadni – jelentkeztek, és mindenki bedobott valami újabb politikai követelést. Miután Putnik ezeket elmondta, meg még valaki bedobott egy politikai követelést, lecsöndesítettem a résztvevőket, hogy a diákszövetség alakuló ülését befejezzük, ettől kezdve átalakulunk politikai tömeggyűléssé.”

Az ötvenhatot követő megtorlások idején Putnik Tivadar egész családjával együtt 1957. március 9-én hagyta el Magyarországot, és távozott illegálisan Jugoszláviába. Édesapjával, feleségével és gyermekeivel együtt kocsira pakoltak Újszentivánon, és krumplicvetés örvé alatt megközelítették az államhatárt, majd azt átelve elhagyták az országot. Horgoson, majd Óbecsén telepedtek le. Feleségétől az 1960-as évek közepén elvált, aki három gyermekükkel együtt visszaköltözött Magyarországra. Putnik – aki sokáig az újvidéki Fórum Könyvkiadó terjesztőjeként dolgozott – később újránősült. Újszentiváni rokonait, valamint Magyarországon élő gyermekeit a hatvanas évek végétől látogathatta.

Putnik Tivadar megélte a közép- és kelet-európai diktatúrák bukását. Családi vagyonuk elvétele és az öt ért sérelmek miatt a kilencvenes évek elején a magyar államtól kárpótlást kapott. 1998. június 4-én hunyt el, hatvankilenc éves korában. A kommunista Magyarország állambiztonsági szervei 1957-től egészen 1973-ig gyűjtötték az információkat róla: abban a tizenhat évben, amikor nem is élt Magyarországon.

Putnik Tivadar leckönyve. Ő volt az első, aki követelte a szovjet csapatok távozását